

Leago luondu min sogalaš¹? Makkár gaskavuohta lea sámii lundui ja movt giedahallet sii dán relašuvnna?

JAN ERIK HENRIKSEN

UiT Norgga árktalaš universitehta

Okta álgoálbmogiid dovdomearkkain lea sin lagaš oktavuohta lundui. Meahcci ja doaimmahit guoddevaš meahcásteami leat guovddážiis sámieallinvuogis ja kultuvrralaš geavahusas. Dán artihkkalis mun guorahallan vihtta iešguđetlágan vuogi meannudit luondduin. Vuosttažettiin lea antropocena vuohki mas mii oaidnit luonddu min vuollásažžan ja ávkkálažžan jos mii sáhttit ávkkástallat ja goaridit dan. Nubbi vuohki lea birgehallet luondduin danin go mis lea birgenmáhttu ja máhttit lohkat ja dulkot luonddu- ja dálkemearkkaid. Vai atnit go mii luonddu eanet dásseárvosažžan, mainna mii sáhttit gulahallat dahje lonohallat? Vai leago nu dego bajilčállagis jearan, ahte luondu lea min sogalaš? Oktavuodaid ferte giedahallat jus dat galget bistit. Movt hálddašit vuoras sápmelaččat dáid relašuvnnaid? Ja mii dáhphuvvá go boarisvuoha ja dearvvašvuoda hástalusat bohciidit? Dutkosa vuodđun lea photovoice vuohki mas 12 ruovttusorru davvisámegiela vuorasolbmot leat govven ja ráhkadan govvamitalusaid luonddu birra.

Fáddásánit: birgen, luondu, gaskavuohta, boarásmuvvat

1 Oahpásmahttin

Duiskka sosiologa Hartmut Rosa (2021) lea girjjis mii lea min relašuvnnaid birra máilbmái, čilgen movt oarjemáilmmi luondduoaidnu mearkaša ahte sáhttu, gulahallan, buvttadeapmi ja kultuvrralaš rievdadusat dáhphuvvet hui jođánit. Son geavaha tearpma *acceleration* (leahttolassáneapmi). Leahttolassáneapmi dagaha ahte mii amasmuvvat go min vuodđudeaddji gaskavuodat billašuvvet.

1 Konrad Nielsen (1938: s.v. *sogáláš*) čállá ahte sogalaš čujuha dasa ahte fuolkevuoha ii leat lahka, muhto guhkit eret.

Oarjemáilbmi gohčoda dálá áiggi antropocenalaš áigodahkan mas olmmoš lea bajimusas biepmusráiddu dáfus (Vetlesen & J.-O. Henriksen 2022; Hessen 2020). Mii oaidnit luonddu dárbbaslažžan jus mii sáhttit roggat ja ávkkástallat luonddu resurssaid. Teknologiija, dávviirid ja bálvalusaid huksen ja vuovdin, mii galgá gokčat min duohta ja jurddašuvvon dárbbuid, lea nu movt mii geahččalit čoavdit heahtedili.

Seammás leat álgoálbmotdutkit čujuhišgoahtán, man dárbbaslaš álgoálbmotdiehtu lea eatnama gádjumii (Kunnie 2015; Grant 2016; Pali ja earát 2022; Ingold 1996; 2018). Brasilialaš eamiálbmotfilosofa Ailton Krenak (2021) oaivvilda ahte oarjemáilbmi ferte heaitit viggamis eaiggáduššat luonddu ja jávkadit rádjegeassima iežamet ja luonddu gaskkas. Krenak jearrá ahte leago oarjemáilbmi vajáldahtán gulahallangeargusvuoda luondduin. Kronihkas *Klassekampen*-áviissas 4.1.2022 jearrá filosofa Arne Johan Vetlesen (2022) manne oarjemáilmmi akademii ja ii dohkket álgoálbmogiid árbemáhtu luonddu birra diedalaš máhttun. Son oaivvilda ahte váilevaš dohkkeheapmi lea dan duohken go oarjemáilbmi ain jáhkka ahte ovdáneapmi lea buorre, namalassii ahte ovdáneapmi ovdánahtta, ja mánggas atnet ain álgoálbmotdieduid primitiivvalaš vearjun.

Movt son mii jurddašit luonddu birra Sámis? Norgga beale Sámis leat vuosttažettiin boazosápmelaččat geat leat sorjavaččat luonddus ja boazodoallolága bokte lea sis riekti geavahit meahci ealáhusdoaimmaid. Sámediggi čujuha ahte sámi meahcásteapmi maiddá lea guovddážis dálusámiid eallimis (Sámediggi 2016). Dát guoská doaimmaide mat leat čadnon šibihiid guohtumii meahcceeatnamis, bivdui, guolásteapmái, goahtehuksemii, duodjái, murjemii, murremii, gámasuinniid čuohppamii ja eará ávkkástallamiidda mat gullet meahccái. Dása gullá maiddá valljodagaid ávkkástallan mearrasámi guovlluin, ovdamearkka dihte monne- ja uvjačoaggimat, debbuid ja stáraid ávkkástallan, bivdit čearáid, njurjuid ja mearralottiid jna. Sámediggi čujuha ahte geavaheapmi lea rievdan áiggi mielde, muhto «birgen» ja «birgejupmi» ain mearkkaša ávkkástallama ja lagas oktavuoda lundui, ja lea dehálaš oassi sámi kultuvrra ávnaslaš vuodus ja go galgá ceavzit šattohis árktalaš luonddus (J. E. Henriksen & Hydle 2021).

Nymo (2011) gohčoda birgema sámi filosofijian. Porsanger ja Guttorm (2011: 21) geavaheaba sihke birgen- ja birgejummi-doahpagiid, ja definereba birgejumi ná:

Birgejummi lea olbmuid (indiviiddaid ja servošiid) vuohki ceavzit ja ovdánit dihto guovllus ja dihto resurssaiguin, mat leat dahje sáhttet gávdnot luonddu- ja sosiála birrasis. Birgejumi eaktun lea máhtolašvuohta, geabbilvuohta, fágalaš ja sosiála gelbbolašvuohta. Birgejummi čatná oktii olbmuid/servošiid, duovdagiid ja luonddubirrasa, ekovuogádaga, dearvvaslaš sosiála ja vuoinjalaš ovdáneami ja identitehta.

Birgen dahje birgejummi lea viiddes doaba mii guoská maiddá min gaskavuhtii luondduin. Muhto makkár luondduoaidnu lea dakkár birgen-áddejumis? Porsanger ja Guttorm (2011) čujuheaba maid dasa ahte birgen lea olbmo ja luonddu gaskasaš dássedeaddu. Muhto maid dat mearkkaša? Leago birgejumis olbmo ja luonddu gaskavuolta nu lahka ahte dat adnojuvvo fuolkevuoltan? Dahje sáhttet go dakkár doahpagat go birgehallan, gulahallan dahje lonohallan leat dohkálaččat? Vai leatgo sámít gáidan árbevieruin ja oidnet luonddu eambbo antropocena geahččanguovllus?

2 Teorijjat olbmo ja luonddu gaskavuodaid birra

2.1 Boasttugeavaheapmi dahje antropocena oaidnu

Hessen (2023) čállá ahte antropocena áigodat lea billisteamen luonddu. Mii leat badjelgeahččan máilmmi guoddinnávccaid. Mii atnit luonddu juogan mii lea dárbblaš vai sáhttít duhtadit iežamet dárbbuid dahje háhkat vásáhusaid alcceseamet (Rosa 2021). Mii fertet heaitit jáhkkiemis ahte čovddus dálkkádatváttisvuhtii lea geavahit eanet «ruoná» energiija ja ain eanet luondduriggodagaid. Mánggas oaivvildit ahte lassáneaddji ovdáneapmi ja ođđa teknologiija čovdá roasu. Jus mii galgat nagodit bissehít dálkkádatrievdamiid, de ferte min oaidnu lundui rievdat paradigmain. Mii fertet guodđit dálá antropocena oainnu

ahte luondu lea juoga mii duhtada dahje ráhkada vásáhusaid midjiide olbmuid. Krenak (2021) čujuha dasa ahte mii fertet heaitit áššái-gullevažžan dahkamis eatnama ja jávkadit ráji iežamet ja luonddu gaskka, ja jearrá leago oarjemáilbmii vajálduhtttán oktavuodaid dahje gulahallanmáhtu luondduin?

2.2 Birgehallas luondduin

Asta Mitkijá Balto (2008: 47) ja Aimo Aikio (2010) deattuheaba ahte olbmo sajádat luonddus lea oassi árbedieđus. Jan Erik Henriksen ja Ida Hydle (2024: 90–91) čujuheaba dakkár iešvuodaid dego áicil ja deaivil dahje dáidduide dego dustet ja reidestit, mat leat dárbbaslaš máhtut jos galgá birget dahje birgehallas luondduin. Bruno Latour, gii lei dovddus semiotihka vuodđudeaddjin, dovddasta ahte mii eat šat sáhte luohttit dasa, ahte luondu hállá midjiide dušše diehtaga jiena bokte. Latour deattuha ahte mii fertet rahpasit mitalit ahte mis leat iešguđetlágan vuogit meannudit báikkiiguin, ii-olbmuiguin, teknologijiguin ja ávnnaslaš máilmmiin ollislaččat, muhto ahte dialoga ja jorgaleapmi sáhtttá ráhkadit šaldi min ja luonddu gaskii. (Latour 2007; 2011.) Dán vuodul dulkon mun ahte Latour ii oainne olbmo ja luonddu gaskavuoda dásse-árvosazžan, muhto ahte olmmoš lohka ja dulko luonddu. Semiotihkalaš kommunikašuvnnas olmmoš lea mearkalohkki gii geavaha iežas kultuvrralaš kategorijaid áddet máilmmi. Norggas lea Hodne (2005) čohken lagabui 2000 árbevirolaš dálkemearkka ja čilgehusa movt olbmot leat dulkon ja ipmirdan daid.

2.3 Gulahallas luondduin

Turi ja Bals (2008) čálliba ahte soabadit luondduin lea leamašan ja lea ain guovddáš sámi árvu. J. E. Henriksen ja Larsen (2023) čálliba ahte gulahallas luondduin mearkkaša guldalit dahje konfereret/šiehtadallat luondduin. Olbmot eai eaiggáduššan meahci eaige hálldašan dan, muhto fertejedje gulahallas dainna. Earret eará galggai olmmoš, dárkilis čálekeahtes njuolggadusaid vuodul, jearrat lobi cegget lávu, goađi, viesu dahje náveha. Boares bálgáide dahje johtolagaide eai ceggejuvvon visttit eaige lávut. Mánga sápmelačča ain doalahit árbevieru dearvvahit ja jearrat lobi bisánit báikkis sis geat ovdal leat geavahan báikki. Kramvig

(2020) čállá ahte luondu lea min ruoktu mainna mii fertet gulahallat. Sámi eanadahkii dahje meahccái dáinna lágiin addo jietna ja subjeakta-vuohta. Oskal (2000: 178) oaivvilda ahte dat lea mu ja du gaskavuohta báikkiide. Son čuoččuha, ahte muittut min máttarmáttuin, muitalusain ja ságastallamiin jávket, vaikko eanadat ii leat daid dáhpáhusaid álgu.

2.4 Lonohallan

Tim Ingold (1996; 2018) deattuha ahte luondu ja kultuvra eai leat sirre-juvvo. Luondu ii oidnojuvvo dego vilda luondun, muhto meahccin gos olmmoš ja luondu lihkadusas deaivvadit ja lonohallet resurssaid vai birgejit. Ingold čujuha Wub-e-ke-niew (1995: 218), gean eatnigiella lea Ahnishinahbae Ojibway Davvi-Kanadas, ja gii muitala dan birra go son vuolgá jávrái čázi viežžat. Su gillii ii daddjo ahte don áiggut viežžat čázi, muhto ahte don ja jávri deaivvadeahppi. Jávri ii leat dušše passiiva luondubáiki gos don vieččat čázi. Dat lea dakkár báiki gos doai jávrriin lonohallabeahtti. Jávri lea dutnje addán veahá čázi ja don leat jávrái addán fuomášumi ja fuolahusa. Ja nu maiddái Ingold atná bivdi ja ealli deaivvadeami lihkastahkan. Sihke bivdi ja ealli leaba jođus ja jus deaivvadeaba, de lonohallaba. Ealli skenke iežas goruda, muhto su siellu joatká vánddardit.

2.5 Sogalaš

Krenak (2021) oaivvilda ahte oarjemáilbmi ferte heaitit oapmelažžan dahkamis eatnama ja jávkadit rádjegeassima min ja luonddu gaskkas. Krenak jearrá ahte leago oarjemáilbmi vajáldahtán gulahallangearg-gusvuoda luondduin. Mii fertet gáidat eret dálá antropocena oainnus ahte luondu lea juoga mii galgá min duhtadit dahje ásahtit olbmui de vásáhusaid. Dan sadjái berret fátmastit álgoálbmogiid animismmalas oainnu mas buot áđain luonddu lea siellu ja luondu ipmirduvvo olbmuid sogalažžan. Krenak čállá ahte eana lea min vuoinjalaš eadni, ja muorat, jogat ja várit leat min sogalaččat. Eana addá midjiide buot oksygena maid mii dárbbasit go vuoignat. Eanajorbadasa jorran addá seavdnjadasa vai sáhttit vuoinjastit, ja beaivváža go nuppi idida galgat lihkkat. Eana lea min vuoinjalaš eadni. Muorat, jogat ja várit leat min sogalaččat geaiguin mii gulahallat.

Sogalašvuoda dahje sosiála gaskavuodaid ferte giedahallat vai dat seilot (Bø & Schiefloe 2007). Multipleaksa gaskavuohta lea hui nanus jus lea olmmoš gii dovdá ja servvoštallá nuppiin olbmui mánngga iešguđetge rolla oktavuodas (fuolki, ránnjá, bargoskihpár), ja du gaskavuohta omd. boastaolbmáin lea unipleaksa danne go dudno relašuvdna lea vuodđduduvvan dušše dan rolla bokte. Dađibahábut de sosiála fierpmádatteoriija Norggas ii namut dupleaksa gaskavuodaid, go mii hállat guovtti suorat gaskavuodaid birra (Sternberg 2006). Mun dajan dađibahábut danin go sámeigiella ja sámi jurddašanvuohki ii leat dikotomiija (juogo- dahje), muhto lea maiddá guvttiidlogus ja das leat iešguđetlágan doahpagat gaskadásiide, sihke- ja. Mun válljen danin lasihit dupleaksa gaskavuodaid go mun guorahalan movt vuoras sápmelaččat hálddašit «sohkavuoda» luondduin.

Dán hálddašeami sáhtá áddet multipleaksa, dupleaksa dahje unipleaksa gullevašvuohtan. Dan sáhtá buohtastahttit báttiin mas leat okta, guokte dahje mánnga árppu dahje láiggi. Unipleaksa oktavuohta lea vuodđduduvvan ovttá aktivitehtii, ovdamearkka dihte doaimmaide gaskal vuovdi ja oasti geat eaba dovdda nubbi nuppi eará oktavuodain dahje rollain. Unipleaksa báttit leat heajubut dannego oktavuohta lea hárvanaš, soaitáhagas dahje ovttagardán. Mu analysa mielde olmo ja luonddu gaskavuodas, lea čuoiganmátki unipleaksa aktivitehta. Mii hupmat dupleaksa dahje duppal hálddašeami birra jos čatnaseami vuodđun leat guokte doaimma. Jus čuoiganmátki maiddá lea oaggunmátki, de sáhtá dán ipmirdit dupleaksa doaibman. Hálddašeapmi adnojuvvo mánngabealagin go leat mánnga čanastaga, ja ovdamearkka dihte árbevirolaš muorračuohppan sáhtá leat multipleaksa dahje mánngageardásaš hálddašeapmi. Sámedikki meahcebargojoavku (2016: 8) čállá:

Ovdamearkan meahci geavaheapmái lea ahte muorat mat galge adnot boaldámuššan njeidojuvvojedje ovdal Mihcamáraid, ja njáskojuvvojedje čakčageasi. Dasto bidje muoraid sohttui, fievrrededje daid orrunbáikái dálvet, sahejedje ja luddejedje daid, ja atne daid boaldámuššan jagi maŋnel go ledje njeidon. Seamma ládje lei mearragáttis, gos rievddahasat galge goikaduvvot vassis áiggi ovdalgo daid sáhtii sahet boaldámuššan. Dát dagahii ahte

olbmot mángga geardde fitne meahcis ja nu váikkuhii dát ollislaš ja birrajagi geavaheapmi ásaht juoga mállet gullevašvuoda ja eaiggátvuodadili dakkár guvlui maid joatkevaččat bearrágehčče.

3 Dutkanvuohki

Dát artihkal lea oassi stuorit dutkanprošeavttas boarásmuvvama ja fuolahusa birra álgoálbmotservodagas man Dutkanráđđi lea ruhtadan (prošeaktanummir 287301). Dán dutkosis lean válljen geavahit photovoice vuogi. Photovoice dutkanvuogis leat sihke govat ja mitalusat almmuheapmin, ja mu mielas lea dehálaš almmuhit maid govaid empiralaš materiálan. Photovoice lea kvalitatiivvalaš ja visuála dutkanvuohki mii čatnasa Wang ja Burris (1997) guoktái.

Mii rekrutteriimet 12 vuorasolbmo geat ledje badjel 65 jagi boarásat, vihtta náittosbárra ja guokte ovttaskasolbmo (leaskka) geat orro iežaset ruovttuin davvisámi guovllus. Juohke dálloodollui jugiimet govvenapparáhta, ja oahpaheimmet sin geavahit dan ja ávžžuheimmet sin govvet juohkebeaivválaš iluid ja hástalusaid mat sin mielas ledje dehálaččat. Okta bearaš gulai boazodollui, ja guokte eará dálloodoalu leat leamaš ovdal čadnon boazodollui. Guovtti oasseváldis lei mearrasámi gullevašvuolta. Golbma náittosbára orro gávpogis, ja njealji dálloodoalu ássit orro boattobeale gilážiin. Mun čadahin álgo-ságastallamiid juohke áidna dálloodoaluin. Šiehtadallama vuodul, de maŋnelis fas fitnen sin luhtte ja ovtas geahčaimet govaid maid sii ledje govven. Juohke oasseváldi juogadii gaskal 11 ja 147 gova, oktiibuot 443 gova, ja sii mitalledje maid sii ledje govven, ja mitalledje maiddái maid dát govat mearkkašedje sidjiide. Oktiibuot čađaheimmet 16 jietnabáddema mat maŋnel leat transkriberejuvvon. Álgodásis mun čadahin sisdoalloguorahallama ja šláddjejin govaid (Lune & Berg 2017). 443 gova motiivvat šláddjejuvvojedje ná: bearaš/lagamusat (68), visttit (40), vuojánat (17), duodji/činat/turistabáiki (72), biebmumálestheapmi (50), eallingearddi dáhpuhusat (gásta/heajat/hávdádeapmi) (22), boazodoallu (61), luondu (113). Váile 40 % govain leat luonddu ja boazodoalu birra, ja buot oasseváldiin ledje govvamitalusat iežaset gaskavuodaid birra lundui. Danin mun válljejin čadahit kvalitatiivvalaš sisdoalloárv-

voštallama (Thagaard 2013) govvamuitalusain vuorasolbmuid gaska-vuodain lundui.

Moffitt ja Vollman (2004) oaivvildeaba ahte dát dutkanvuohki lea dekoloniála ja lea erenoamáš heivvolaš álgoálbmotguoskevaš dutkanprošeavttaide, go vuohki dohkkeha ahte oasseváldit ieža välljejit sihke motiivvaid ja mitalusaid mat leat čadnon motiivvaide. Photovoice vuohki lea maiddá oiddolaš go muitaleaddjit leat vuorasolbmot geain maitu sáhtta leat hástaleaddjin. Govat boktet muittuid ja dagahit ahte oaivilat bohtet buorebut ovdan (Denzin 2001: 25).

4 Luonddu mearkkašupmi dálá Sámis

Jagi 2021 ohce 98 Guovdageainnu bivdojoavkku ealgabivdolobi² Finnmárkkuopmodaga (FeFo) eatnamiin. Dát mearkkaša ahte 13,4 % suohkana ássiin ohce ealgabivdolobi. Vásttolaš proseantalohku ránnjásuohkanis Álttás lei 1,3 %. Go leat eanemus dievdut geat leat boarráset go 18 jagi geat bivdet, de lean meroštallan ahte sulli goalmamádasoassi Guovdageainnu álbmogis háliidit ealggaid bivdit.

Jagiid 2021 ja 2022 ášahedje eiseválddit garra gáržžidusaid luossabivdui Deanuvuonas ja Deanučázadagas, ja báikkálaš guolásteaddjit garrasit vuostálastte gáržžidusaid. Finnmárkkuopmodat (FeFo) gáržžidii olggobeale guolásteddjiid luossabivddu eará jogain, vai Deanučázadaga luossabivdit galge oazžut buoret bivdovejolašvuodaid dain jogain. Ii leat guorahallojuvvon leatgo Deanučázadaga bivdit ávkkástallan daid bivdovejolašvuodaid, muhto báikkálaš guolásteddjiid reakšuvnnaid mielde mas namuhit «sin joga» ja «sin bistevaš bivdobáikkiid», ja Deanu luossabivddu dutkamiid vuodul (Joks 2016; 2017; Holmberg 2024), navddán mun ahte unnán guolásteaddjit bivdigohte eará jogain. Dákkár jurddašuvuohki vuhtto maiddá eará ávkkástallandoaimmain (Joks 2022).

Ollugiin leat rituálat čadnon dasa mii luonddus dáhpáhuva. Go vuosttaš geardde beaivváš oidno odđajagimánu loahpageahčen, de dábálaččat sávvat beaivváži bures boahtima ja siskkáldasat ovddidit golbma sávaldaga: ovttá sávaldaga alces, ovttá sávaldaga bearraši/

2 <https://innsyn.fefo.no/wfdocument.ashx?journalpostid=2020019846&dokid=663741&version=3&variant=A&>

jovkui ja ovtta sávaldaga máilbmái. Giddadálvvi áinnas vuojistit mohki ja ohcalit bievlla luoddaguoras ja dolastit ja gáfe vuššet ja basset biepmu dolas. Eanas ruovttuin lea giikar lásegárpma nalde mii dávjá geavahuvvo. Juohkehaš čuovvu mii ránnjágottis dáhpáhuvvá, muhto maiddái mii dáhpáhuvvá «min» luondus.

4.1 Unipleaksa gaskavuodát

Okta oasseváldi lea govven iežas muohtačorgenbiergasiid ja dadjá ná:

Mun liikon olgun muohttagiin bargat. Lea hirbmat somá goaivut ja čorget. Duo lea dákkár bargobierggas, muohtahoiggan, mainna mun hoiggan ja duoinna mun geasehan dahje doalvvun muohttaga eret. Ja duo lea dal das go válddán dan parkerensaji, dies lea hui geahpas nie ráhkadit duvnniid. Dat lea mu lášmmohallan. Ja de mu isit osttii muohtačorgenmašiinna. De bođii dat odđaaigádeapmi, bilidit. Ii dan ilmmis ge heaitte daid goaivumis.

Govva 1. Muohtačorgenbiergasat oasseváldi viessošiljus. Govven: MRV.

Govva lea váldon oasseváldi viessošiljus dálvet. Govas oidnojit njeallje muohtačorgenbiergasa (ruksešivdnásaš muohtaigoiggan, čáhpesivdnásaš muohtaigoiggan, oanehisnađat goaivu ja guhkesnađat goaivu) muohtaduvnniin vel duogážis gosa muohttagiid hoigat.

Son ii háliit geavahit bearraša muohtačorgenmašiinna. Dalle go isit čorge muohttaga dahje geavaha muohtačorgenmašiinna, de son dattege háliida iežas ládje manimus oasi muohttagis eret čorget. Dát njeallje reaiddu leat iešguđetge dárbbuide ráhkaduvvon, muohtaigoiggan mainna hoigá vaza, goaivu go lea cuonumuohta ja loahpalaš reaidu mas lea guhkes nađđa vai muohtaravddat šaddet njuolga. Son muitalii ahte muohtačorgen lea muossáneapmi mii sutnje lea buorre. Dušše son ja muohta. Dás sáhtta čujuhit ahte ollu sámi ruovttuin lea dehálaš čorgadin doallat šilju. Tráhppá galgá beaivválaččat čorgejuvvot. Šillju galgá leat čorgat, ja dinggat ja dávvirat vurkkoduvvojit fásta sajiide. Dát lea erenoamáš dehálaš ovdal juovlabasiid ja beassášbasiid. Ollu vuorasolbmot maiddá lávejit sádduid botkkuhit šilljui jus lea jiekra ja gálja. Dát mearkkaša ahte ferte čuovvut dálkki ja dálkedieđuid vai sáddo botkkuheapmi dahkko ovdalgo bivalda nu ahte sáttu bissu jienja nalde.

Son maiddá muitalii ahte son duollet dalle čuoigala gávpotguovddáži vai beassá veaháš lihkadit. Mánge eará oasseváldi maiddá muitaledje iežaset fásta vázzinmátkkiid birra. Dan sii dahke danin go dat buvttii movtta. Sii besse sin iežaset fásta báikkiide ja guovlluide almmá eará áigumušain go ahte besse olgun lihkadit.

Nubbe eará náittosbárre leigga govvejuvvon go iežaska viessošiljus leigga dolasteamen. Soai muitaleigga ahte soai dan dahkaba nu dávjá go vejolaš go lei fiertodálki. Soai gáfestalaiga ja málesteigga. Soames geardde serve maiddá sudno ránnját. Mun lean ieš vásihan ja gullan earáid muitaleamen posiitiiva muittuid mat badjánit go leat olgun dolasteamen ja boradeamen, ovdamearkka dihte ládjobargguid oktavuodas.

4.2 Dupleaksa gaskavuodát

Okta oasseváldi lei oastán áibbas ođđa njealjejuvllaga (ATV), ja vuoras náittosbárre leigga gealdagasas das ahte leago vuoján doarvái allat vai ii darván go vuodjiba čiegu bivdojávraí.

Govva 2. Náittosbára goahtesadji čiegus jávrre luhtte. Govven: JJS.

Govva lea váldon náittosbára čiegus jávrre luhtte geasset (iešalddis jávri ii leat govas). Govas oidno ommangoahti, ja dan ovddabealde erret eará guokte boares beavddi, moadde muorraguppola ja rukses čieran plastihkas. Suovka birastahtá goahtesaji muhtun muddui.

Son lea 92 jagi boaris ja lea oastán áibbas ođđa njealjejuvllat vuojána vai dálvet sáhtá muohtaga čorget viessošiljus ja geasset fas eamidiin vuolgit sáivaguollebivdui. Soai ságastallaba vel ahte leago son dat ođđa njealjejuvllat vuoján doarvái allat, vai eaba de bártit. Dá leaba soai ollen sudno čiegus jávrái. Doppe sudnos lea ommangoahti gos soai sáhttiba ijastit sihke dálvet ja geasset. Doppe soai bivdiba jávreguliid maid Máret sálte ja bidjá láselihti sisa. Golbma jándora sálttis ja de lea borran ládje, ja sudnos lea sálteguolli olles dálvvi.

Dupleaksa doaibma, ovdamearkka dihte vuolgit čiegus bivdojávraí dahje luomejeaggái gos jáhkka gávdnat luopmániiid, ferte dábálaččat dollojuvvot čiegusin ja áinnas doppe fitnat ovdalgo earát dohko vulget. Mun muittán movt áhkku, eadni ja su oappát bearráigehčče «amas» biillaid luomečoaggináigge ja lihtodedje áigumušaid gosa sii álggos galge vuolgit gos navde ahte doppe ledje ollu luopmánat. Lubmenmátki sáhtta maid leat dupleaksa dan mearkkašumis ahte seamma luomejeakkis áinnas finada nuppes čoaggimin daid luopmániiid mat eai lean láddan go vuosttaš geardde finai dan jeakkis.

Retter (2020) muitala ahte lubmenmátkkit iežas fulkkiiguin sáhtte bistit mánja jándora. Eahkediid ledje sii ovtas ja ságastalle guđe báikkis sii nuppi beaivve galge lubmet. Son muittaša movt eadni lávii muitalit ahte nuortabiegga giđđageasi dagaha unnit luopmániiid rabas jekkiin, ja movt eadni áinnas lávii loahpahit dákkár plánema ja geahččat šerres čakčaalmái ja sáhtii dalle dadjat čuovvovačča: «Na, jos ieš ii čokkeš vuos», mii ipmirduvvo ahte jealahas sáhtta diedihit idja-buollaša mii billista luopmániiid.

Doavttirgrádadutkosis čujuha Gurholt (1999: 307–322) ahte sámi guovlluin galgai mátkkis leat ávkkástallanulbmil nu go bivdomátki dahje murjenmátki.

4.3 Multipleaksa gaskavuodát

Murret ásodahkii orru leamen dakkár doaibma man vuorasolbmot orrot nagodeamen. Sin mielas lea dehálaš ahte dálldoalu olbmot ieža murrejit ja geasehit muoraid lagasguovllus. Mus lea duogáš báikkis gos leat unnán soahkemuorat, ja lean searvan darfečuohppamii ja daid gárvvistan boaldámuššan.

Okta oasseváldiin lei govven ollu govaid go ledje čuohppamin muoraid duottarstohpui. Son oaččui veahki dievddus dahje rávis mánáin geasehit muoraid ruoktot, ja reasta muorrabarggu son háliidii ieš doaimmahit earáid veahki haga.

Govva 3. Oasseváldi murrenbáiki. Govven: ARB.

Govva lea váldon murrenáigge čakčat, oasseváldi murrenbáikkis, boares náveha luhtte mii gullá duottarstohpui. Govas oidno ahte lea jo veaháš muohta eatnan alde. Murrenbáikkis lea stuoribus ruksesivdnásaš sahá mainna oasseváldi sahe soahkemuorramáddagiid hálgun. Soahkemuorramáddagat leat sahá olgeš bealde ja hálggut leat sahá guoras, dan gurut bealde, lahka návetseainni (mii aiddo oidnosta gurut bealde). Murrenbáikki duogábealde oidno boares visttáš ja dobbelis vel kapealla, nuppe bealde váldogeainnu.

Ordnet muoraid lea mu bargu. Lean dahkan dan dalle jo go náitalleimme. Mun liikon bargat muoraiguin. Go rievssatbivdit lea guossin dáppe duottarstobus, sii lávejit fállat iežaset veahkkin munnje. Muhto mun giittán ja dajan ii. Jearralan vel: maid mun dalle galgga bargat? Murrenbarggut leat munnje terapiijan ja beasan dehkiid lihkahit.

Son geavaha doahpagiid deahkkehárjehallan ja terapiija go hupmá murrenbargguid birra. Son čadaha geardduheadji doaimma mii dábálaččat čadahuvvo guovtti jagis.

Seamma ládje dahke maiddá i riddoguovlluin, gos goikadedje rihkiid ovdalgo sahejedje daid boaldámuššan. Dát ollislaš ja birrajagi geavaheapmi attii olbmuid gullevašvuoda- ja oamastandovddu dakkár guvlui ja man sii danin joatkevaččat bearráigehčče.

Vihtta nissonoasseváldi gorro gápmagiid. Okta sis čilgii dan ná:

Mun liikon duddjot. Dan golmma govain oainnát ahte mun álggos neaskkán ja ruvven osttu gápmasiidda. Nuppi beaivvi mun dea-lun ja vuoiddan daid gápmasiid ovdal go sáhtán goarrugoahit gápmagiid. Go mun duddjon, de guldalan Sámerádio. Go mun fit-nen mu ovddeš bargosajis, mu ovddeš bargoskihpárat jerre mus gos mun gulan daid ollu ságaid sámi guovlluin. Vástidin nu movt duohta lea, ahte mun álo guldalan Sámerádio go duddjon.

Gáma goarruma sáhtta maiddá gohčodit multipleaksa doaibman. Álg-gos galgá šiehttat soames boazoeaiggádiin vai oažžu niestebohcco ja/ dahje bohccogotturiid mas oažžu gápmasiid mat geavahuvvojit gáma-goarrumii. Áinnas maiddá váldit savosuona mii dikšojuvvo suotna-árpun. Gotturiid galgá dasto njuovvat ja goikadit. Ovdal go gápmasat leat gergosat goarrumii, daid šaddá faskut, dipmadit ja vuoidat. Das-to lea gearggus gárvet minstara ja vadjat gápmasiid iešguđetge osiide ovdalgo daid goarru oktii gámabárran. Gápmagiid galgá dasto jorgut ja fanahit rivttes hápmái ja sturrodahkii. Oallugat leat leamašan meahcis ja viežžan sieđgabárkku maid bidjet čáhcái ovdalgo vuidet gápmagiid siskkobealde. Ovdalgo gápmagiid coggá, de ferte dállassit gápmagiid gámasuinniiguin. Okta oasseváldi muitalii ahte sii čuhppe, derpe ja goikadedje gámasuinniid maid sii lonuhedje iežaset boazosámi verd-diiguin.

5 Mii dáhpáhuvvá go olmmoš boarásmuvvá eaige leat šat dat seamma vejolašvuodat vánddardit luonddu?

Go jerren buori eallima birra, de mánggas vástidedje ahte buorre eallin mearkkaša ahte lea doarvái dearvvaš vai beassá olggos váccašit dahje beassá lundui ávkkástallat luondduvalljodagaid: murret, bivdit, lubmet, fitnat guollebivddus, suhkalit fávlái ja guolástit.

Buot dan čieža dálldoalus mat serve dutkamušii, lei alddiinea-set skohter dahje sáhtte geavahit mánáid skohtera. Njealjis sis maiddái oamastedje ATV-vuojániid, ja earát muitaledje ahte sii sáhtte bievlaáig-gis geavahit ATV-vuojániid. Guokte oasseváldi leigga bajásšaddan duot-tarstobus duoddaris. Soai muitaleigga ahte soai juohke geasi vujiiga ATV-vuojániin go áigguiga mánnávuodaruovttus finadit.

Govva 4. Náittosbárra skohteriin jodus bivdojávraí. Govven: AS.

Govva lea váldon skohtermátkkis beaivvadahkan. Oasseváldi lea govven go son čohkká reagas ja su isit vuodjá skohteriin skohterláhtu mielde.

Mun liikon vuolgit meahccái, muohtaskohteriin vuodjit, dolas-
tit, vuoššat káfe ja bassit suovasbierrgu. Mu mielas lea hui somá
jávreguliid bivdit. Lihkus leat min gieldddas ollu lobálaš skohter-
láhtut nu ahte mii vuorrasat olbmot maid ollet buriid guolle-
jávrride.

Son lea duhtavaš go ruovttusuohkanis leat nu ollu dohkkehuvvon
skohtermádjat vai maiddái «mii vuorrasat olbmot maid ollet buriid
guollejávrride». Soaigeavaheaba mohtorborago boreba oaggunráiggiid.
Ja maiddái ATV ja fatnasa mas lea fanasmohtor go galgaba bartta lusa
geasset. Soai leigga fuolastuvvan ahte firpmiin bivdit dápmohiid ja
rávdduid dáidá bissehuvvot danin go oaivvošjohkii gorgŋo luosat. Eai
oasseváldit gal negatiivva ládje cuiggodan mohtorjohtolaga meahcis.
Sii dán oidne vejolašvuohtan guhkidit ávkkástallandoaimmaid go ledje
boarásmuvvan. Dan seamma lea maiddái Finnmárokommisuvdna
namuhan go lea dohkkehan ahte árbevirolaš geavahan- ja oamastan-
vuoigatvuohta meahccái maiddái mearkkaša rievtti geavahit mohtor-
fievrruid vai beassá ávkkástallanguovlluide.

Nubbe eará árbevierru mii ain orru leamen dehálaš, lea ahte
vuorrasat ožžot luondduburiid sis geat leat nuorabut. Okta oasseváldiin
muitalii ahte son ovdal lei bivdán ealgga, muhto ahte son dearvvaš-
vuoda sivaidd geažil fertii heaittihit ealggabivddu. Náittosbárra humaiga
ollu ealggabivddu birra. Soai doalaheaba oktavuoda boares bivdo-
olbmáiguin ja oažžuba ealggabierggu dain dahje iežaska mánáin dahje
fulkkiin geat bivdet ealggaidd. Mun muittán manŋil go «gurpeseahkka»
lei báhkkejuvvon ja lubmenmátki loahpahuvvon, de áddjá gohčui min
lubmet nu ahte lihttebodni lei jávkan luopmániid vuollái, ja ahte dát
luopmánat ledje jurddašuvvon sidjiide geat ledje ruovttus. Jekkiid
geavahanriekti mearkkašii maiddái čálekeahtes vieru mas juogadedje
juogu ja vuosttašrievtti ránnjaid gaskkas. Dákkár vierru mearkkašii
maiddái ahte go ránnjáviesu olbmot boarásmuvvagohte eaige šat goas-
tan guhkkeliid go lagasjekkiide, de eará ránnját dan dohkkehede eaige
lubmen lagasjekkiin vai boarrásat das besse lubmet.

Okta nissonoasseváldiin gii lei bajásšaddan duottarstobus, mui-
talii čavvláivuodain ahte su sámegiellamas lea sihke báikki namma gos

lea bajásšaddan ja iežas ovdanamma. Nama geavaheapmi attii sutnje sihke identiteahta ja gullevašvuoda báikái vaikko sus dál lea nu heajos dearvvašvuolta ahte ii nagot čohkkát njealjejuvllagis dahje skohteris jus áiggošii finadit šaddanbáikkis. Sus lei ain biila mii lei viessošiljus. Go jerren manin biillas ain lea nummargalba, de son vástidii ahte bárdni, go lea ruovttus eatnis luhtte, geavaha biilla. Bárdni máhccá ruoktot murjjiiguin, guliiguin ja biergguin, ja son logai ahte biila nie dagahii ahte son ain beasai searvat ávkkástallandoaimmaide. Nu movt J. E. Henriksen ja Hydle (2018) čálliba birgema birra boazodoalus, de lea dehálaš ahte buot siidaolbmui leat bargodoaimmat mat leat heivehuvvon sin ahkáii ja dearvvašvuhtii. Siiddas namahit báikkiid daid olbmuid mielde geain lei dihto doaibma, ovdamearkka dihte Niillas oahci man Niillas galggai bearráigeahččat vai eallu ii jorggihan das. Niillas eret vádjolii mánja jagi áigi, muhto buot siidaolbmot dihtet gos diet báiki lea ja nama bokte viiddit gullevašvuoda dan báikái.

Nubbe eará vuohki movt buhtadit váilevaš luonddivuođustuvvon doaimmaid, lea geahččat luondduprográmmaid TV:s. Vuoras náittosbárre leigga guhkit áiggi leamašan buozas eabage danin beassan gosa-ge. Soai muitaleigga ahte soai hilguba nohkasteami beaivet ja danin váibaba árabut eahkedis. Soai geahčadeaba TV, sámi ođđasiid ja dárre ođđasiid. Soai goappašagat maiddá geahččaba Monsena dádjatkeah-tes dilis meahcis (*Monsen på villspor*) ja eará luondduprográmmaid. Sudno mielas lea somá geahččat elliid ja luonddu TV:s.

Konklusuvdna lea ahte boares olbmui lea hui lagas dupeaksa ja multipleaksa oktavuohta luondduin. Sii leat hárrjána meahcástallat ja nie ollásmahttit iešbirgejumi nu guhká go vejolaš. Dat mearkkaša maid ahte sii váldet atnui mohtorfievrruid ja eará teknologijja. Muhto go ahki ja hedjonan dearvvašvuolta gáržžida meahcceávkástallama, de vuoras olbmot eanet deattuhit unipleaksa doaimmaid lagasguovllus ja ruovttus. Muittut ja muitalusat báikkiid birra ja lassáneaddji fuomášupmi gulahallamii ja birgehállamii luondduin, vuhtiiváldá sin birgema mihttomeari.

6 Sogalašvuohta vai mii?

Govva 5. «Áigegollu» áidevákta. Govven: AR.

Gova lea oasseváldi govven báikkis gos son lei áidevákta gárddástallan áigge čakčat. Govas oidno geađgi vielttis mii oasseváldi mielas sulashtahtá nissonolbmo geas lea silki ja geassegákti badjelis. Govvii lea bidjon alit njuolla mii čujuha dan geađgenissonolbmo.

Oasseváldi mitalii duogáža dasa:

Go mii čakčat álgit gárddástallat, de lea mu bargu leahkit áidevákta, birra jándora, amas bohccot eai mana olggobeallai áiddi. Čorragat vudjet nuori rastá nu ahte mun ferten čohkkát ja fáktet. 3–4 vahkku lean áidevákta, dasságo luitet ealu čakčaorohakkii. Muhtumin áigi gollá njozet, muhto mun han gávdnen verdde ja áigegolu. Oainnát go dan govvas ahte diet geađgi lea dego nissonolmmoš geas lea silki ja geassegákti?

Go mun jerren vel go dát nissonolmmoš lea su veahkki, de son vuosttildii ja logai ahte ii leat veahkki, muhto geađgi mii sulashtahtá olbmo. Son earuhii olbmo ja geađggi. Mánga oasseváldi leat govven báikkiid mat

ipmirduvvojit erenoamáš báikin, ja muhtumiidda maiddáí dat leat bassi báikkít. Mángasat hupme erenoamáš čáhcegálduid birra mat eai galbmon eaige goikan. Dat čáhci ohcaluvvui ja muhtumat ipmirdedje čázi dearvvašvuhtii buorrin ja «bassin». Muhtumat muitaledje maid muitalusaid luonddubáikkiid birra, mat ledje várren sin, muhto ii oktage oasseváldiin namuhan dán muhtinlágan fuolkevuohantan. Muhto nubbi eará muitalus (J. E. Henriksen & Larsen 2023)³ vuorrasat sierraorru leaskka birra sáhtta buktit jurdagiid sosiála mearkkašumiide, mat sogalašvuodas leat:

Boarráset leaskanisu lei guhká dovdan iežas okto. Sus eai lean návccat vuolgit vázzinmátkkiide nu movt lávii, muhto ovttá beavvi son nagodii vuolgit vázzinmátkái. Go lei oanehaš vázzán, de son gulai skuolffi ja muitái ahte son árabut lei gávdnan jápmán sáhpána olgovistti tráhpá nalde ja imaštii ahte leigo son dat skuolffi skeaŋka sutnje? Viidáset mátkkis deaivvadii son rievssat-nijnjelasain mas ledje mánŋa čivgga iige girdilan vaikko son bodii. Rievssat ja čivggat eai orron ballamin sus ja son čábbát humadii daiguin ovdal go fas vázzái viidáset. Veaháš maŋnelis son fuomášii guokte álddu oktan misiiguin mat lávejedje leat lahka su viesu. Dat čužžo áibbas jaska ja gehčce sutnje. Ruoktot manadettiin son oinnii sarvva mii čuoččui ja geahčai sutnje iige orron sus ballamin. Dalle go leaskanisu joavddai ruoktot, de son dovdai ahte son lei dearvvašnuvvan ja jitnosit dadjalii alcces: «Ii, ii, Anne, don gal it obage leatge akto».

Sámi báikegottiin leat eanaš smávva ja lagas fierpmádagat (J. E. Henriksen 2004; 2015) gos eatnasat dovdet guhtet guimmiideaset ja doalahit oktavuodaid ja ávkkástallet gálvo- ja bálvaluslonuhemiid mat deaividit lagas sosiála fierpmádagain. Diekkár fierpmádathálddašeapmi maiddáí heivehuvvo elliide ja lundui. Dat sáhtta mearkkašit ahte nie mii viiddidit fierpmádaga. Fuomášupmi luonddu ja elliid muitalusaide ja min vásáhusaide mat leat čadnon lundui, lea dat mii doalaha min

3 Teakstaoassi lea jorgaluvvon dárogielas.

ovttas, ja mii buohkat leat oassin luonddus man eat sáhte dárkkistit, muhto baicca doaibmat ovttas luondduin (Davies 2011; Rosa 2021).

Ii oktage boarrásiin hupman njuolga lonohallama birra nu go Ingold (2018) čilge. Okta oasseváldi lei ealgabivdi, muhto lei dearvvaš-vuođa sivaidd geažil heaitán ealggaid bivdimis. Sus lei ain oktavuohta bivdojoavkkuin ja son oaččui ealggabierggu. Sus ledje ollu mitalusat ealgabivddu mearkkašumi birra ja dan birra man dehálaš lea ahte mis lea buorre oktavuohta lundui. J. E. Henriksen ja Hydle (2024: 96)⁴ buktiba ovdan sullasaš mitalusa mii sulastahtá Ingolda lonohallandoahpaga:

Ealgabivdinjoavku láve dábálaččat fitnat bivdoguovllus ovdal go bivdu álgá vai oahpásmuvvet bivdoguovlluin ja gávdnat vejolaš leairasaji ja heivvolaš evnnjiid. Ovtta jagi sii eai ollen ovddalgihtii dearvvahit bivdoguovllu. Vuosttaš geardde sii eai báhcán ealga. Sis ledje mánga lihkohisvuoda mátkkis. Vudje boastut ja darvánedje. Vuojánat mat billašuvve. Maŋnel dan jagi bivddu, mánngas bivdojoavkkus oaivvilledje ahte dát ledje čielga mearkkat ahte eai lean bures bohtin dohko dan geažil go eai lean ovdalgihtii dearvvahan guovllu ja bivdán lobi bisánit doppe dan botta go bivde.

Doaimmat sáhttet áddejuvvot kommunikašuvdnan molsašuddi luondduin. Dát dáhphuvvá aktiiva deaivvadeamiid bokte eará olbmuiquin, elliiguin dahje ávdnasiiguin mat midjiide hupmet sin iežaset «jienain» (Kramvig 2020; Oskal 1998; Krenak 2021). Soames geardde lea luondu utnolaš, eará gerddiid ii. Muhtomin dat lea láđis, eará oktavuodain áddet ahte dat lea hárpmas. Oasseváldit beroštedje hui ollu iežaset oktavuodas lundui ja movt luondu váikkuha birgejupmái, muhto maiddáii movt luondu gulahallá singuin (Nergård 2019). Ollu sápmelaččat čuvvot árbevieru mii mearkkaša ahte sii sihke dearvvahit go orustit muhtin báikkái ja váldet earu go fas vulget báikkis (Oskal 2000). Ollu sápmelaččat garvet huksemis goađi dahje viesu bálgá nala mii mearkkaša ahte earát

4 Teakstaoassi lea jorgaluvvon dárogielas.

dan mielde vándddardit. Iskan dihte leago huksensadji heivvolaš, de ollugat válljejit idjadit dan báikkis gávdnan dihte leago heivvolaš báiki vai leatgo earát juo alceset váldán dan báikki.

Fuggeli ja Ingstad (2001) oaivvildeaba ahte mis buohkain lea siskkáldas ja olgguldas luondu gos mis leat govat ja muittut, ja go mii doppe fitnat, de mii ásahit ja doalahit gullevašvuoda. Go dákkár báikkiid galledit, de sáhtta dagahit ovttafielalašvuoda ja resonánssa (Rosa 2021) gaskal siskkáldas ja olgguldas eanadagaid.

7 Loahpaheapmi

Dán artihkkalis lean čájehan ahte sápmelaččaid oktavuohta meahccái ja meahci hálddašeapmái lea mearkkašahti. Ii gal dušše danin go doaimmat iešalddis leat ja vuolgahit vuoinnasteami, vaikko dát lea dehálaš ođđaáigásaš oarjemáilmmi servodagain maid dovdomearka lea leahttolassáneapmi ja vierisindahkan go min vuodđudeaddji oktavuodát billašuvvet. Mun lean baicca viiddidan gaskavuodaperspektiivva eanet eamiálbmotperspektiivva guvlui mas luondu ii leat objektiivvalaš áibmadas meahcci mii lea sirrejuvvon eret mis olbmui. Sámi álbmot, earenoamážit boarráset geardi, ain ellet luondus ja lahkala luondduin. Dát gaskavuodát leat vuodđuduvvan multipleaksa oktavuhtii. Luonddu geardduhuvvon geavaheapmi buktá maiddái gullevašvuoda mii váikkuha ceavzilis geavaheapmái. Muhto dát oktavuohta ii leat nu lahka ahte sáhtta namuhit dan sogalažžan, iige oro heivemin gohčodit dan lonohallamin. Rivttes doahpagat soitet leat birgehalla, gulahalla ja birgejuvvo. Vuorraset sápmelaččat háliidit bisuhit oktavuoda lundui nu guhká go vejolaš go ávkkástallet teknologija. Dutkkus čájeha ahte vuorasolbmot buhtadit geahpeduvvon meahcástanvejolašvuodaid dainna go eanet deattuhit birgehalla ja unipleaksa doaimmaid lahka ruovttu, ja govahalla ja kognitiiva gaskavuodadikšuma go gehččet luondduprogrammaid TV:s dahje ealáskahttet muittuid go hupmet ja ođđasit mitalit mitalusaid mat leat čadnon lundui. Nu sáhttet vuorasolbmot áimmahuššat iežaset birgenfilosofija.

Gáldut

- Aikio, Aimo 2010: *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema.* Kárášjohka: ČállidLágádus.
- Balto, Asta Mitkijá 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis.* Diedut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Bø, Inge & Schiefloe, Per M. 2007: *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Davies, Owen 2011: *Paganism: A very short Introduction.* London: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199235162.001.0001>
- Denzin, N. K. 2001: The reflexive interview and a performative social science. – *Qualitative Research* 1 (1): 23–46. <https://doi.org/10.1177/146879410100100102>
- Fuggeli, Per & Ingstad, Benedicte 2001: Helse – slik folk ser det. – *Tidsskriftet Den Norske Legeforening* 121 (30): 3600–3604.
- Grant, Stan 2016: *Talking to My Country.* Sydney: HarperCollins Publishers.
- Gurholt, Kirsti Pedersen 1999: «Det har bare vært naturlig»: friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Doavttergrádadutkkus, Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Henriksen, Jan Erik 2004: Den samiske storfamilien i et nettverksperspektiv. – Inger Marii Tronvoll & Anne Moe & Jan Erik Henriksen (doaimm.), *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning.* Indre Billefjord: Idut. 40–59.
- Henriksen, Jan Erik 2015: The extended Sámi family in a social network perspective. – Christine Fejo-King & Peter Mataira (doaimm.), *Expanding the Conversation. International indigenous social workers' insights into the use of Indigenist knowledge and theory in practice.* Canberra: Magpie Ghoose Publishing. 113–130.
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2018: *Soabahallan. Samisk mekling i reindriften.* Resultatrapport, UiT Norges arktiske universitet, Alta.
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2021: Sámi reindeer herding as resilient way of life. – Hilary N. Weaver (doaimm.), *The Routledge International Handbook of Indigenous Resilience.* London: Routledge. 257–270. <https://doi.org/10.4324/9781003048428-22>
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2024: *Lærebok om samisk kommunikasjon og konflikthåndtering.* Bergen: Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa4508>

- Henriksen, Jan Erik & Larsen, Tone 2023: Kan urfolkskunnskap og kolonialisierungsbevissthet bidra til det grønne skiftet? – Hanne Glemmestad & Marit Selfors Isaksen & Ole Henrik Kråkenes (doaimm.), *Grønt sosialt arbeid. Grønn omstilling i helse- og sosialfaglig praksis*. Bergen: Fagbokforlaget. 115–134.
- Hessen, Dag O. 2020: *Verden på vippepunktet. Hvor ille kan det bli?* Oslo: Res Publica.
- Hessen, Dag O. 2023: Hva står på spill? Om behovet for grønn solidaritet. – Hanne Glemmestad & Marit Selfors Isaksen & Ole Henrik Kråkenes (doaimm.), *Grønt sosialt arbeid. Grønn omstilling i helse- og sosialfaglig praksis*. Bergen: Fagbokforlaget. 57–72.
- Hodne, Ørnulf 2005: *Folkelige værvarsler. 1900 værmerker fra hele landet*. Oslo: Cappelen.
- Holmberg, Aslak 2024: Árbodiehtu ja biologalaš diehtu Deanu ja luosa birra: Mo nannet luossanáliid? – *Sámi diedalaš áigečála* 1/2024: 47–71. <https://doi.org/10.7557/sda.7365>
- Ingold, Tim 1996: *Culture, nature, environment. Steps to an ecology of life*. Paper, Universitetet i Tromsø.
- Ingold, Tim 2018: *Knowing from the Indigenous North*. New York: Routledge.
- Joks, Solveig 2016: «Laksen trenger ro». *Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirbmá-området*. Doavttergrádadutkkus, Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, UiT Norges arktiske universitet, Tromsø.
- Joks, Solveig 2017: Tanalaksen er blitt til gjennom lokalbefolkningens relasjoner til laksen. – *Sámis* 26: 34–38.
- Joks, Solveig 2022: Frustrated caretakers: Sámi egg gatherers and cloudberry pickers. – Sanna Valkonen & Áile Aikio & Saara Alakorva & Sigga-Marja Magga (doaimm.), *The Sámi World*. Oxfordshire: Routledge. 150–164.
- Kramvig, Britt 2020: Landskap som hjem. – *Norsk antropologisk tidsskrift* 31 (1–2): 88–102. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>
- Krenak, Ailton 2021: *Ideer for å utsette verdens undergang*. Jorgalan Susanne Normann. Gressvik: Camino.
- Kunnie, Julian E. 2015: *The Cost of Globalization: Dangers to the Earth and Its People*. Jefferson, North Carolina: McFarland & Co.
- Latour, Bruno 2007: *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.

- Latour, Bruno 2011: From Multiculturalism to Multinaturalism: What Rules of Method for the New Socio-Scientific Experiments? – *Nature and Culture* 6 (1): 1–17. <https://doi.org/10.3167/nc.2011.060101>
- Lune, Howard & Berg, Bruce L. 2017: *Qualitative research methods for the social sciences*. 9. hápmi. New York: Pearson.
- Moffitt, P. & Vollman, A. 2004: Photovoice: Picturing the health of aboriginal women in a remote northern community – *Canadian Journal of Nursing Research* 36 (4): 189–201.
- Nergård, Jens Ivar 2019: *Dialoger med naturen. Etnografiske skisser fra Sápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1938: *Lappisk ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino III: N–Æ*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Nymo, Randi 2011: *Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i nordre Nordland og Sør-Troms. Praksiser i hverdagslivet. «En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp»*. Doavttergrádadutkkus, Det helsevitenskaplige fakultet, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Oskal, Nils 1998: Nomaden – tenkning om nomader og nomadetenkning. – *Reindriftsnytt – Boazodoallu-oddasat* 2. Alta: Reindriftsforvaltningen.
- Oskal, Nils 2000: On nature and reindeer luck. – *Rangifer* 20 (2–3): 175–180. <https://doi.org/10.7557/2.20.2-3.1511>
- Pali, Brunilda & Forsyth, Miranda & Tepper, Felicity (doaimm.) 2022: *The Palgrave Handbook of Environmental Restorative Justice*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-04223-2>
- Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor 2011: Árbodiehtu-fágasuorggi huksen. – Jelena Porsanger & Gunvor Guttorm (doaimm.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. Dieđut 1/2011. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 13–57.
- Retter, Gunn-Britt 2020: Å skrive sorg. – Knut Ivar Bjørlykhaug & Arne Johan Vetlesen (doaimm.), *Det går til helvete. Eller? Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid*. Lysaker: Dinamo Forlag. 57–67.
- Rosa, Hartmut 2021: *Resonance. A sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge: Polity Press.
- Sámediggi 2016: *Nu guhká go mis leat eatnamat. Sametingsmelding om areal og miljø*. Kárášjohka: Sámediggi.
- Sámedikki meahcebargojoavku (2016): *Meahcci – identitehta, kultuvrra ja birgejumi vuoddun*. Raporta sámedikki meahcebargojoavkkus, guovvamánu 29. b. 2016. Kárášjohka: Sámediggi.

- Sternberg, Robert J. 2006: A Duplex Theory of Love. – James L. Kastely (doaimm.), *The New Psychology of Love*. New Haven: Yale University Press. 184–199. <https://doi.org/10.12987/9780300159318-010>
- Thagaard, Tove 2013: *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. 4. hápmi. Bergen: Fagbokforlaget.
- Turi, Anne Lene & Bals, Margrethe 2008: *Kautokeinoprojektet – fra krisetiltak til forebyggende arbeid 2006–2007*. Rapport fra Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern. Helse Finnmark.
- Vetlesen, Arne Johan 2022: Primitiv overtro? – *Klassekampen* 04.01.2022.
- Vetlesen, Arne Johan & Henriksen, Jan-Olav 2022: *Etikk i klimakrisens tid*. Oslo: Res Publica.
- Wang, Caroline & Burris, Mary Ann 1997: Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. – *Health Education and Behavior* 24 (3): 369–387. <https://doi.org/10.1177/109019819702400309>
- Wub-e-ke-niew 1995: *We Have the Right to Exist*. New York: Black Thistle Press.

Is nature our relative? What is the relationship between the Sámi people and nature and how do they deal with this relationship?

One feature of Indigenous peoples is their close connection to nature. Sustainable use of nature or *meahcci* (in the Sámi language) is a central part of the way of life and cultural practice of the Sámi People. In this article, I look at five different ways to deal with nature. Firstly, an antropocentric way in which we see human beings as superior to nature. Another way involves coping with nature or *birgehalla*t because we have survival skills and know how to read and interpret the signs of nature and the weather. As an alternative, can we talk about our relationship with nature as *gulahalla*n (communication) or *lonohalla*n (transaction), in other words a kind of exchange? Or are the relationships so close that they can be understood as a kind of kinship? Relationships need to be maintained if they are to last. How do elderly Sámi cope with these relationships? And what happens as people age and health challenges emerge? This study is based on a photovoice method in which 12 homebound North Sámi-speaking elderly people have photographed and created photovoices about nature.

Keywords: survival skills, nature, kinship, relationship, communication, transaction, ageing, anthropocentrism, photovoice method

Jan Erik Henriksen
UiT The Arctic University of Norway
jan.e.henriksen@uit.no